

Tóth Áron

RÉVHELYI (RÉH) ELEMÉR (1889–1976)

„A háború után [1927-től] a Bölcsészstudomány Egyetem művészettörténeti szakán nyolc szemesztert hallgattam, és minden vágyam az volt, hogy múzeumba kerüljek. A múzeumból polgári iskola lett, ahol még csak az sem adatott meg, hogy művészettörténelmet oktassak. Évekig ábrázoló geometriát tanítottam. [...] Persze, eredeti terveimről nem mondtam le, és az oktatómunka után levéltárakban folytatott kutatással töltöttem éveket, évtizedeket. Megjelentek tanulmányaim, amelyek mindig építészeti tanulmányok voltak.”

Révhelyi Elemér dióhéjban így foglalta össze művészettörténeti munkásságát a Budapesti Műszaki Egyetem egykori lapjának, ahol hetvenötödik születésnapja alkalmából jelent meg vele interjú.¹ Családi állapotát a következőképpen jellemezte: „tehetétként nehezedett életem nagyobbik felére a szegénység”.² Nem világos, hogy ez a kijelentés mennyire túloz, ugyanis biográfusa, Pusztai László szerint Révhelyi – aki Réh Elemérként született – egy budapesti köztisztviselő családból származott.³ Arra már van pontos adatunk, hogy az elemi iskola elvégzése után négy osztályt járt ki a budapesti V. Kerületi Községi Nyilvános Polgári Fiúiskolában. Tanulmányi átlaga a jó és az elégséges között mozgott. A rendes tanórákon túl ábrázoló geometriai, építő-stílustani és műtörténeti gyakorlatokra járt.⁴ A polgári iskola után a Pápai Magyar Királyi Tanítóképző Intézetben szerzett tanítói oklevelet. Ezt az iskolát átlagosan jó eredménnyel végezte el, a rajz tantárgyból mindig kiváló osztályzatai voltak.⁵ Feltehetőleg aktívan részt vett az intézet kulturális életében, mivel egy iskolai ünnepélyen a kórus az ő vezetésével énekelte a *Himnuszt*, továbbá szavalást is vállalt.⁶ Az iskolai kulturális életben való aktív közreműködése később, a Képzőművészeti Főiskolán is megmaradhatott, hiszen a főiskola növendékeként egy az előző évben elhunyt Székely Bertalan tiszteletére tartott emlékülésen

¹ Halay [Edit]: Születésnapj párbeszéd. A Jövő Mérnöke, 11. 1964. november 17. 5.

² Uo. 5.

³ Pusztai László: Dr. Révhelyi Elemér (1889–1976). Révhelyi Elemér munkássága a tatai múzeum hagyatéki gyűjteménye tükrében. Szerk. Payer Gábor. Tata, 1988. 7.

⁴ A Budapest Székesfővárosi V. Kerületi Községi Nyilvános Polgári Fiúiskola értesítője. Szerk. Schuch József. Budapest, Székesfővárosi Házinyomda.; Első értesítő az 1902–1903. tanévről, 1902. 17.; Második értesítő az 1903–1904. tanévről, 1904. 21., 23.; Harmadik értesítő az 1904–1905. tanévről, 1905. 27, 28.

⁵ A Pápai Állami Tanítóképző Intézet értesítője.; Az 1904/5. és 1905/6. iskolai évekről szerk. Láng Mihály. Pápa, 1906. 14.; Az 1906–7. (XI.) iskolai évről szerk. Pethes János. Pápa, 1907. 19.; Az 1907–8. (XII.) iskolai évről szerk. Pethes János. Pápa, 1908. 29, 40.; Az 1908–9. (XIII.) iskolai évről szerk. Pethes János. Pápa, 1909. 28, 33, 38, 43.

⁶ A Himnuszt 1908. november 19-én vezényelte, az 1909. június 13-i záróünnepélyen pedig szavalt. Ld.: A Pápai Állami Tanítóképző Intézet értesítője 1909. i. m. 26., 27.

zongorázott és játszott Ábrányi Kornél *II. Rákóczi Ferenc Rodostóban* című melodramájában.⁷ A zene iránti érdeklődéséről a fent idézett interjúban is megemlékezett.⁸ A főiskolán polgári iskolai rajztanítói oklevelet szerzett.⁹ A diplomázását követező évben a különböző mértani és szabadkézi rajz tanszékekre összeállított jelöléstervezetekben olvasható a neve, de csak helyettes polgári iskolai tanárként működött.¹⁰

Az I. világháború kitörésekor katonai szolgálatra jelentkezett. Póttartalékos őrvezetőként az 1. honvéd gyalogezred 5. századának 4. szakaszával a galíciai frontra vezényelték, ahol még a háború kitörésének évében orosz hadifogságba került.¹¹ Neve a veszteséglistákban és a napi sajtóban is szerepel, ahol arcképes portréját a kitüntetett, elesett, fogoly vagy eltűnt katonák között tették közzé.¹² A fogságból csak 1920 augusztusában tért vissza. Ezután a főváros egy évig újra helyettes polgári iskolai tanárként alkalmazta.¹³

Az 1922-es év elhozta számára a biztonságot: kinevezték tanárnak a budapesti Százados Úti Községi Polgári Fiúiskola szabadkézi és mértani rajzi tanszékére.¹⁴ Négy évvel később anyagi helyzete is megszilárdult, mivel saját kérésére katonaéveinek

1. Révhelyi Elemér, 1950-es évek

⁷ Az 1911 májusában tartott emlékülésről a fővárosi lapok számoltak be: *Az Ujság*, 1911. május 10. 13.; *Budapesti Hírlap*, 1911. május 10. 13.; *Pesti Hírlap*, 1911. május 10. 8.; *Világ*, 1911. május 10. 13.; A Képzőművészeti Főiskolára 1909-ben vették fel, ld: Tóth Károly: Kóródy Elemér és Ferentzy Márta. Egy elfelejtett magyar festő-házaspár a párizsi avantgárd búvkörében. *Ars Hungarica*, 36. 2008. 264.: 32. jegyzet.

⁸ Halay 1964. i. m. 5.

⁹ *Rajzoktatás*, 16, 1913, 7. 151.; Gyémántdiplomáját 1973-ban vette át, ld.: *Magyar Hírlap*, 1973. október 2. 8.; *Magyar Nemzet*, 1973. október 2. 5.

¹⁰ *Budapesti Hírlap*, 1914. május 15. 15., *Pesti Napló*, 1914. május 15. 16.; *Fővárosi Közlöny*, 25. 1914. május 19. 1413.; *Az Ujság*, 1914. június 23. 17.; *Budapesti Hírlap*, 1914. június 23. 16.; *Pesti Hírlap*, 1914. június 23. 8.; *Fővárosi Közlöny*, 1926. január 29. 161.

¹¹ *Friss Ujság*, 1915. február 20. 3.; *Pesti Hírlap*, 1915. február 27. 24.; Egészen pontosan Kirovba hurcolták 1914. november 27-én, ld.: Bartha Lajos - Dereánó Ödön: *A m. kir. „IV Károly király” volt 1. honvéd gyalogezred története és háborús emlékalbuma*. Budapest, 1939. 336.

¹² 319. számon: *Veszteségi kimutatás. Betűsoros jegyzék*. Wien, 1916. január 8. 59.; *Tolnai Világlapja*, 1916. június 8. 17.

¹³ *Fővárosi Közlöny* 1926. i. m. 161.

¹⁴ *Magyarság*, 1922. március 31. 7.; *Fővárosi Közlöny*, 1922. április 4. 1032.

beszámításával magasabb fizetési osztályba sorolták.¹⁵ A Százados úti iskolában kifejett oktatói tevékenysége jól dokumentált, hiszen az iskola értesítői szinte kivétel nélkül fennmaradtak az 1920-as évek végétől egészen a II. világháború végéig. A rajzsztár őrre és rajztanár volt, de ezek kívül közgazdaságtant és történelmet, a II. világháborús években pedig honvédelmi ismereteket tanított, s ezen felül osztályfőnöki teendőket is ellátott.¹⁶ Fontos megjegyezni, hogy 1933-ban Réhről Révhelyire magyarosította a nevét.¹⁷ Az iskolában töltött utolsó két évében igazgatóhelyettes volt, valamint címzetes igazgatóvá is kinevezték.¹⁸ Közvetlenül a II. világháború után a Jázmin utcai elemi iskolába helyezték át, ahol rajzot tanított. Kardos György tanszékvezető 1951-ben innen hívta át tanítani a Budapesti Műszaki Egyetem III. Építészettörténeti Tanszékéé, ahol a következő másfél évtizedet töltötte.¹⁹ Ez a meghívás feltehetőleg 1928 óta kifejtett építészettörténeti munkásságának szólt, hiszen Révhelyi ekkor már a hazai barokk-kutatás elismert alakjának számított.

Révhelyi – még Réh Elemér néven – viszonylag idősen, 1927-ben, harminchét éves korában iratkozott be a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemre, ahol a Bölcsésztudományi Karon művészettörténetet, egyiptológiát és római provinciális régészetet hallgatott. A Hekler Antal vezette Klasszika Archeológiai és Művészettörténeti Tanszék stúdiumait követte.

Az egyetemen a két világháború között két olyan tanszék működött, ahol művészettörténetet oktattak: az egyik a Hekler-tanszék, a másik pedig a Gerevich Tibor irányítása alatt álló Művészettörténeti és Keresztény Régészeti Tanszék volt.²⁰ Míg Hekler

¹⁵ 1926. szeptember 1-jével a IV. fizetési csoport A) fizetési osztály 3. fizetési fokozatából átsorolták a IV. fizetési csoport A) fizetési osztály 5. fizetési fokozatába. *Fővárosi Közlöny*, 1926. i. m. 139., 161.; *Fővárosi Közlöny*, 1926. január 15. 58, 65.; Uo., 1926. január 22. 110.; Uo., 1926. február 5. 193.

¹⁶ *Budapest Székesfőváros X. Ker. Százados-úti Községi Polgári Fiúiskolájának értesítője*. 1929 és 1935 között szerk. Havas Mihály, 1936 és 1937 között szerk. Simon Lajos, 1939 és 1944 között szerk. Babirák Mihály; Az 1928–29. iskolaévről. Budapest, 1929. 7.; Az 1929–30. iskolaévről. Budapest, 1930. 7.; Az 1930–31. iskolaévről. Budapest, 1931. 4, 7.; Az 1931–32. iskolaévről. Budapest, 1932. 7.; Az 1932–33. iskolaévről. Budapest, 1933. 7.; Az 1933–34. iskolaévről. Budapest, 1934. 1, 6.; Az 1934–35. iskolaévről. Budapest, 1935. 5, 11.; Az 1935–36. évi iskolaévről. Budapest, 1936. 9.; Az 1936–37. iskolaévről. Budapest, 1937. 9.; Az 1938–39. iskolai évről. Budapest, 1939. 5, 9, 14.; Az 1940–41. iskolai évről. Budapest, 1941. 8, 20.; Az 1941–42. iskolai évről. Budapest, 1942. 3, 8.; Az 1942–43. iskolai évről. Budapest, 1943. 7.; Az 1943–44. iskolai évről. Budapest, 1944. 4, 9.; Az iskolai értesítőkön túl folyamatosan szerepel *Magyarország Tiszti Cím- és Névtárában* is: 40. 1930. 317.; 41. 1931. 309.; 42. 1932. 320.; 43. 1935. 319.; 44. 1936. 322.; 45. 1937. 400.; Ezen felül az alábbi címjegyzékekben szerepel: *Magyarország közhivatalainak cím- és adattára*, 4, 1942. 1. 218.; *Budapest székesfőváros közoktatási alkalmazottainak címtára* 1943. Budapest, 1943. 208., 398.; Ez utóbbi szerint lakcíme: Budapest, VIII. ker., Szigetvári utca 15.

¹⁷ *Budapest Székesfőváros X. Ker. Százados-úti Községi Polgári Fiúiskolájának értesítője* 1934. i. m. 1.

¹⁸ *Budapesti Közlöny*, 1943. július 18. 2.; *Hivatalos Közlöny*, 1943. augusztus 1. 371.

¹⁹ Halay 1964. i. m. 5.; Hajnóczy Gyula: Dr. Révhelyi Elemér (1889–1976). *Magyar Építőművészet*, 25, 1976, 6. 64.; Pusztai 1988. i. m. 8.

²⁰ Marosi Ernő: *Művészettörténet. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970*. Főszerk. Sinkovics István. Budapest, 1970. 578–583.

1918-ban Pasteiner Gyulától vette át a tanszékvezetést – amiben nem kis része volt rokonának és barátjának, Klebelsberg Kunónak, korábbi vallás- és közoktatásügyi adminisztratív államtitkárnak –, addig Gerevich 1924-ben kapott professzori katedrát.²¹ A „két szomszéd vár” és a két professzor éles rivalizálásban állt egymással, aminek a háttérében a hallgatókért folytatott versenyen túl jelentős szemléletbeli, valamint Hekler német és Gerevich olasz orientációjából adódó különbségek álltak.²² Marosi Ernő rámutatott, hogy Hekler elutasította azt a megközelítésmódot – tehát a leginkább Alois Riegl és Heinrich Wölfflin nevével fémjelvezhető módszert –, ami a kutatás súlypontját a művészettörténet alapfogalmaira és a formanyelv immanens fejlődésére helyezte.²³ Nála a történeti módszer került előtérbe olyan metodikát követve, amit a 19. században Theodor von Sickel, a diplomatika egyik úttörője, vagy a bécsi művészettörténeti iskolában Julius von Schlosser képviselt.²⁴ Hekler tanszékén a levéltári kutatás tehát alapvető feltételnek számított és a professzor az inventarizáció programját is a zászlajára tűzte. Marosi továbbá felhívta a figyelmet arra, hogy mindez összefüggésben állt az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet létrehozó 1922. évi XIX. törvénycikkkel, amit a második Bethlen-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere, Klebelsberg Kuno indítványozott.²⁵ Több országos levéltári és múzeumi közgyűjteményt abból a célból centralizáltak, hogy integrált módon álljanak a magyar történeti kutatás szolgálatába, aminek közvetlenül a trianoni békeszerződés után kiemelt jelentőséget tulajdonítottak. A történelmi helyzet a barokk-kutatásnak is lendületet adott, ami az 1920-as évektől a Hekler-tanszéken kiemelt jelentőséget kapott. Széphelyi F. György rávilágított, hogy mindez a Habsburg-monarchia utódállamainak utólagos kulturális területfoglalási törekvéseibe illett bele.²⁶

Gerevich a fentiekkel ellentétben – többek között Louis Courajod középkorásznak, a Louvre muzeológusának a munkásságára is nagymértékben támaszkodva – a

²¹ Hekler kinevezésének körülményeiről és Klebelsberg szerepéről ld.: Gosztonyi Ferenc: A „Pasteiner-tanszék” vége. Az 1917–1918-as tanszéki pályázat története és iratai. *Művészettörténeti Értesítő*, 63. 2014. 90.: 84. jegyzet; Markója Csilla: Gerevich Tibor görbe tükörben. *Enigma*, 16. 2009. No 60. 35.; Gerevich kinevezésének évéről ld.: Markója Csilla: „Ellentétek keresztelési pontja vagy magad is”. Zádor Anna kapcsolatai és a magyar művészettörténet-írás a két háború között. *Enigma*, 15. 2008. No 58. 39.

²² A két tanszék szembenállását Marosi Ernő és Markója Csilla publikációi tárták fel részletesen. Marosi Ernő: Művészettörténet és kultúrpolitika a két világháború között. *A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásaiból*. Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1999. 346–354.; Markója Csilla 2008. i. m. 37–58.

²³ Marosi 1999. i. m. 347.; Alois Riegl: Stilfragen: *Grundlegungen zu einer Geschichte der Ornamentik*. Berlin, 1893.; Heinrich Wölfflin: *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe: das Problem der Stilentwicklung in der neueren Kunst*. München, 1915.

²⁴ Marosi 1999. i. m. 347.

²⁵ Uo. 347–348.; Ezt a tudományos koncepciót példázza: Julius Fleischer: *Das kunstgeschichtliche Material der geheimen Kammerzahlambücher in den staatlichen Archiven Wiens von 1705 bis 1790*. Hrsg. Anton Hekler. Wien, 1932. Hivatkozik rá: Széphelyi F. György: IV. Kitekintés. A magyarországi barokk művészet kutatása az 1920-as évektől. *Buksz*, 26. 2014. 134.: 138. jegyzet.

²⁶ Széphelyi 2014. i. m. 134.

Wölfflin-féle hangsúlyosan stíluskritikai, „nevek nélküli művészettörténetet” részesítette előnyben.²⁷ Véleményem szerint ez a felfogás egy középkorásztól nem meglepő, hiszen kutatási területe nem bővelkedik olyan mennyiségű írott forrásban, mint amekkora a kora újkor vagy a modernitás kutatójának rendelkezésére áll. Gerevich továbbá nagy hangsúlyt fektetett a magyarországi művészet önállóságának, sajátos jellegének, az idegen hatások transzformálására való képességének a kimutatására, míg Heklert a külföldi befolyás ténye nem zavarta és az itt dolgozó német mesterek jelentőségét kifejezetten nagyra értékelte.²⁸

Révhelyi a Hekler-tanszéken a hazai barokk-kutatás első nagy nemzedékének a munkájába kapcsolódott bele, az úttörők közé került. Pályatársa, Hajnóczy Gyula szerint a barokk iránti érdeklődése onnan eredt, hogy rajztanári működésének megkezdése után „hamarosan kapcsolatba került Pasteiner Gyulával, a századforduló jeles művészettörténészével, akivel együtt több külföldi tanulmányúton vett részt, s akinek egyik munkája irányította figyelmét későbbi kutatási területe [...] felé”.²⁹ Ennek az állításnak a valóságtartalma azonban nem bizonyított. Mivel Révhelyi 1913-ban végzett és 1914-ben katonának állt, továbbá csak 1920-ban tért haza a hadifogságból, a fenti állítás tükrében nem világos, hogy mikor kerülhetett kapcsolatba Pasteinerrel, aki 1924-ben elhunyt. Rajztanári pályájának valós kezdetén talán az 1920-as évet értette? Mert akkor 1920 és 1924 között akár kapcsolatba is kerülhettek, bár nem világos, hogy Révhelyi közvetlenül az I. világháború háború után polgári fiúiskolai tanári fizetésből milyen utazásokat engedhetett meg magának. Ráadásul akkorra Pasteinert már rég nyugdíjazták. Hajnóczyt mindenesetre Révhelyi informálhatta, de sajnos az állításhoz nem tartozik forrásmegjelölés.

Amikor Révhelyi a tanszékre került, a Pasteiner- és Hekler-tanítványok már széleskörű publikációs tevékenységet fejtettek ki a magyarországi barokk témakörében.³⁰ Kapossy János több alapvető tanulmányt tett közzé a magyarországi barokk építészetéről és Révhelyi egyetemi éve alatt szerzett magántanári képesítést.³¹ A húszas évek első felében Pigler Andor megjelentette a győri Szent Ignác-templom mennyezetképeiről írt tanulmányát, továbbá az évtized végén alapvető Donner-monográfiáját is publikálta.³² Fleischer Gyula a barokk építésztörténeti kutatások mellett a levél-

²⁷ Heinrich Wölfflin: In eigener Sache: zur vierten Auflage meiner »Kunstgeschichtlichen Grundbegriffe«. Kunstchronik und Kunstmarkt, 55. 1920. 397–399.

²⁸ Marosi 1999. i. m. 347., 349–350.

²⁹ Hajnóczy 1976. i. m. 6.

³⁰ Összefoglalását ld.: Széphelyi 2014. i. m. 134.; Horváth Alice: Vázlat kétszáz év magyar építésztörténet-írásáról. *Építés-Építésztudomány*, 22. 1991. 307.

³¹ Kapossy János: *A szombathelyi székesegyház és mennyezetképei*. Budapest, 1922.; *F. A. Hillebrandt 1719–1797*. Budapest, 1924.; *A magyar királyi udvari kamara építészei Mária Terézia és II. József korában. Századok*, 57/58. 1923/1924. 585–613.; Maulbertsch sümegi freskóműve. *Archaeológiai Értesítő*, 44. 1930. 177–193.; *A magyarországi barokk európai helyzete. Magyar Művészet*, 7. 1931. 7–27.; Kapossy és Zádor Anna kapcsolatáról ld.: Markója 2008. i. m. 59.

³² Pigler Andor: *A győri Szent Ignác-templom és mennyezetképei*. Budapest, 1923.; Pigler, Andreas: *Georg Raphael Donner*. Leipzig–Wien, 1929.; *Georg Raphael Donner élete és művészete*. Budapest, 1933.

tári anyagok közzétételében játszott fontos szerepet.³³ Hekler unszolására ekkoriban doktorált a Pasteinerrel rossz kapcsolatot ápoló Schoen Arnold. Az 1910-es évektől megjelenő barokk építészeti tárgyu tanulmányai várostörténeti munkásságának a részét képezték.³⁴ A tanszék hallgatói közé tartozott Balogh Jolán is, aki a reneszánsz-kutatás területén alkotott maradandót, valamint nem utolsó sorban Zádor Anna, a magyarországi klasszicista és 19. századi építészet kutatásának megalapozója.³⁵ Zádor ráadásul egyetemi tanulmányai befejezése után tíz éven keresztül kinevezett díjtalan tanársegédként Hekler segítőjeként a tanszéken maradt, s ez az időszak Révhelyi tanulmányi éveit is magába foglalta, így ismeretségük inntól datálható.³⁶ Bíró József erdélyi művészettörténészt méltatva Zádor meg is emlékezett Révhelyiről: „*Budapestten viszont ekkortájt már kibontakozóban volt a barokk kutatás első hulláma, amely azonban nem érintette - nem is igen érinthette - Erdélyt. E barokk kutatás központja a Hektertanszék volt, ahol a professzoron kívül Kapossy János és Révhelyi Elemér személyében [t. i. Bíró] jó és ugyancsak megszállott partnerekre talált.*”³⁷

Hekler tanítványainak széleskörű publikációs lehetőség állt tehát rendelkezésére. A professzor szerkesztette az *Archaeológiai Értesítőt*, továbbá *Henszlmann-Lapok* címmel egy kétnyelvű sorozatot indított, amiben hallgatóinak tanulmányai is megjelenhettek. 1927 és 1930 között ebben tíz nagyobb tanulmányt tettek közzé, valamint a doktori dolgozatokat is kiadták egy külön sorozatban, harmincegy kötetben.³⁸ Ezeket a lehetőségeket Révhelyi jól ki tudta használni, akinek első írásai – még Réh Elemér név alatt – az említett sorozatokban jelentek meg.³⁹

³³ Fleischer Gyula: Adatok a féltoronyi kastély és belső díszítésének történetéhez. *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum Évkönyvei*, 5. 1929. 144–162.; A bécsi magyar testőrségi palota. *Magyar Művészet*, 5. 1929. 384–403.; Fleischer 1932. i. m.; Fleischer Gyula a bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjasa volt, Julius Fleischer néven a Bécsi Egyetem magántanára, 1942-től a boroszlói egyetem magyar lektora, majd a burgenlandi műemlékvédelem vezetője lett.

³⁴ Schoen Arnold: *A krisztinavárosi plébánia-templom*. Budapest, 1916.; *A budavári Szentháromság-szobor emlék*. Budapest, 1918.; *A budai Szent Anna-templom*. Budapest, 1930.; *A Budapesti Központi Városháza*. Budapest, 1930.; *Óbuda múltjából*. Budapest, 1935.; Budapest székesfőváros kórházainak és emberbaráti intézményeinek kápolnái. *Tanulmányok Budapest Múltából*, 7. 1939. 11–40.; Schoen Arnoldról ld.: Horánszky Nándor: Schoen Arnold munkássága. *Ars Hungarica*, 7. 1979. 76.

³⁵ Legfontosabb publikációikat ld.: Balogh Jolán: *Az erdélyi renaissance*, I. 1460–1541. Kolozsvár, 1943.; Zádor Anna – Rados Jenő: *A klasszicizmus építészete Magyarországon*. Budapest, 1943.

³⁶ Markója 2008. i. m. 43.

³⁷ Zádor Anna: Bíró József (1907–1945). *Művészettörténeti Értesítő*, 34. 1985. 203.; Bíró és Révhelyi jó munkakapcsolatáról ld.: Sas Péter: Egy erdélyi művészettörténész munkássága leveleinek tükrében (Bíró József levelei Lyka Károlyhoz). *Ars Hungarica*, 23. 1995. 96.

³⁸ Az adatokat ld.: Uo. 46.

³⁹ Réh Elemér: A gödöllői kálvária. *Archaeológiai Értesítő*, 42. 1928. 198–201.; Uő: Adatok a régi pesti kálvária építéstörténetéhez. *Archaeológiai Értesítő*, 43. 1929. 202–222.; Uő: Az egykori Péterffy-palota és annak mestere – Das ehemalige Péterffy Palais und sein Meister. *Henszlmann-Lapok – Henszlmann Blätter*, 8. 1930. 1–6.; Adatok a XVIII. századi építőmesterek működéséhez. *Archaeológiai Értesítő*, 45. 1931. 168–186.; Doktori értekezését ld.: *A régi Buda és Pest építőmesterei Mária Terézia korában*. Budapest, 1932.

Révhelyi precíz, levéltári adatok összegyűjtésén alapuló munkamódszere a kezdektől meghatározta publikációinak minőségét.⁴⁰ A már idézett interjúban a levéltári kutatás jelentőségére maga is kitért: „*az oktatómunka után levéltárakban folytatott kutatással töltöttem éveket, évtizedeket*”.⁴¹ A régi pesti kálvária mesterkérdése pontosításának kísérlete jól jellemzi körültekintését: a korábban stíluskritikai alapon Johann Lukas von Hildebrandt nevéhez kapcsolt emléket közvetett levéltári adatok és stíluskritikai egybevetések alapján – feltételelesen – Mayerhoffer Andrásnak attribuíta.⁴² Lényegében ebben a publikációban „fedezte fel” Mayerhoffer András pesti építőmestert.⁴³ A magyarországi barokk építészet e jelentős alakjához ezek után több emléket is kapcsoltak, maga Révhelyi tárta fel például a pesti Péterffy-palota építésében betöltött szerepét.⁴⁴ Abban az esetben, amikor a levéltári adatok hiányoztak, óvatosan fogalmazott, hangsúlyozta a feltételes attribúciót, de még így is jellemző volt rá a barokk-kutatásnak az a még évtizedeken keresztül tetten érhető törekvése, miszerint ha találtak egy levéltári adatokkal alátámasztható mesternevet, akkor minél több emléket megpróbáltak hozzá kapcsolni. A mesternevek használata is a korszak általános gyakorlatát tükrözi: a salzburgi születésű Andreas Mayerhoffer következetesen Mayerhoffer Andrásként szerepel és ez az „átkeresztelés” olyannyira sikeres volt, hogy a mester mind a mai napig így él a köztudatban. Széphelyi F. György mutatott rá, hogy ebben a nemzeti fogalmának erőszakolt historizálására irányuló törekvés érhető tetten, ami szintén kortünetként értelmezhető és olyan „elsőgenerációs” neveknel is érvényesült, mint Mayerhoffer, vagy az Esterházy család tatai uradalmi építőmestere, a morvaországi származású Jakob Fellner, aki Fellner Jakabként vonult be a hazai szakirodalomba.⁴⁵ Mindezek mellett Révhelyi impozáns levéltári apparátust felvonultató művei mind a mai napig megkerülhetetlenek a barokk-kutatás számára. Igaz ez az egyetemi évei alatt végzett kutatásainak szintéziseként értelmezhető, *A régi Buda és Pest építőmesterei Mária Terézia korában* című, 1932-ben kiadott doktori dolgozatára is, ami a Hekler-tanszék harmincegy kötetes sorozatának tizenötödik köteteként jelent meg.⁴⁶ A kutatás az elmúlt kilencven évben természetesen egyre több adatot feltárt, a 18. századi építkezések szervezeti hátterét, a megrendelők és

(A budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti Gyűjteményének dolgozatai, 15.)

⁴⁰ Levéltári kutatásait némettudása is segítette. Németül beszélt, írt és olvasott, a francia nyelvet pedig olvasási szinten bírta. Ld.: Kuny Domokos Múzeum. Révhelyi Elemér hagyatéka, 1. doboz, 1. fasc. No. 4. pp. 1–46. Révhelyi Elemér *Fellner Jakab működésének kezdeti évei* című (1957) kandidátusi értekezésének vitaanyaga.

⁴¹ Halay 1964. i. m. 5.

⁴² Réh Elemér: Adatok a régi pesti kálvária építéstörténetéhez. *Archaeologiai Értesítő*, 43. 1929. 202–222.

⁴³ A Mayerhoffer-kérdés még évtizedekig a barokk-kutatás homlokerében állt, ld.: Mojzer Miklós: Adatok Mayerhoffer András működéséhez. *Művészettörténeti Értesítő*, 5. 1956. 136–145.

⁴⁴ Réh Elemér: Az egykori Péterffy-palota és annak mestere – Das ehemalige Péterffy Palais und sein Meister. *Henszlmann-lapok – Henszlmann Blätter*, 8. 1930. 1–6.

⁴⁵ Széphelyi 2014. i. m. 135. Széphelyi ugyanott kitér rá, hogy Kapossy János megpróbálta tisztázni a hazai barokk helyi vagy magyar jellegének kérdését – eredménytelenül. Ld: Kapossy 1931. i. m.

⁴⁶ Révhelyi 1932. i. m.

a mesterek viszonyát egyre precízebben feltérképezte, de az a jelentős adathalmaz, amit Révhelyi a 18. századi Pest-Buda építőmestereiről, kőfaragó és kőműves céheiről összegyűjtött, még ma is forrásértékű. Publikációs listáján túl több elszórt adat áll rendelkezésünkre arról, hogy Révhelyi az 1930–1940-es években tevékenyen vett részt a tudományos közéletben. Fő kutatási területe mindvégig a 18. századi magyarországi építészet volt, de más témákkal is foglalkozott, amire feltehetőleg egyetemi éve alatt hallgatott régészeti stúdiumainak köszönhetően vállalkozott.⁴⁷

A II. világháborút követően Révhelyi pályájában alapvető változást jelentett, amikor 1951-ben a Budapesti Műszaki Egyetem Építészmérnöki Karának dékánja, Kardos György meghívta a műegyetem Építészettörténeti Tanszékére. Adjunktusként, docensként, majd tanszékvezetőként építészettörténetet tanított, s pályáját címzetes egyetemi tanárként fejezte be.⁴⁸ Oktatói tevékenységének sokrétűségéről és a szakirodalomban

⁴⁷ „Tavasszal tehát ismét nagyszabású ásatások indulnak meg, amelyeknél az oroszlánrész Révhelyi Elemér dr. és Nagy Lajos dr. archeológusoknak jut, akik az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat szombat esti felolvasóülésén ezekről az ásatásokról és a középkori Tabánról tartottak előadást.” Ld.: Klaudy József: Kelta király palotáját kutatják tavasszal a Gellérthegyen. *Budapesti Hírlap*, 1936. január 19. 8.; Ugyanerről: *Magyarság*, 1936. január 17. 16.; „A Tatai Piarista Öregdiákok Budapesti Szövetsége [...] megbízást adott dr. Révhelyi Elemér középiskolai tanárnak Tata és Tóváros művészettörténetének a megírására. Az adatgyűjtés és a szükséges fényképfelvételek nagy része már szintén elkészült. Remélhető, hogy a feldolgozás az 1938. év folyamán befejeződik és mindkét mű meg is jelenhet annak az évnek a folyamán”. Ld: *A Tatai Kegyes-Tanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium (III.-VIII. oszt. reálímn.) értesítője az 1936–37. iskolai évről*. Szerk. Papp Elemér. Tata, 1937. 82.; „Az Andrássy utcai újjárda földszintjének egyik termében szorgalmas leánykezek készítik a vásárhelyi himesvarrást... [...] Pár hónappal ezelőtt dr. Révhelyi Elemér főiskolai rajztanárnak, országos hírű műgyűjtőnek Budapestre egy itt készült párnát küldtek, amelyre a jeles régiséggyűjtő meglehangú elismerését küldötte Juhász Máriának és többek között a következőket írta: »Bár már több magyar népművészeti emlék van különböző vidékekről, de ennek a kézimunkának megtervezése, a térkitöltés finomsága, ritmikus sorainak arányos elosztása, motívumgazdagsága és színharmóniája messze felülmúlja eddigi hasonló gyűjtésemet. Stíluslemeiben valami rejtett ősi erő lüktet, ami régi, csaknem keleties eredete mellett bizonyít.«” Ld.: Akik százhusz éves álmából felébresztették a vásárhelyi himesvarrást. *Vásárhelyi Ujság*, 1937. július 11. 3.; „Szendy Károly, Budapest polgármestere 1936-ban több kiváló tudóst bízott meg Budapest történetének megírásával. [...] Az őskor írója Tompa Ferenc, a római koré Alföldi András, Nagy Lajos, Szilágyi János és Nagy Tibor, a népvándorlás korának írója László Gyula. A középkor történetét Mályusz Elemér, Genthon István és Gerevich László írja. A török korszak feldolgozását Fekete Lajos vállalta el, Genthon István és Garády Sándor közreműködésével. A XVIII. század és XIX. század első felének írói Kovács Lajos és Kelényi B. Ottó, továbbá Bánrévy György és Révhelyi Elemér. A szabadságharc utáni korszak megírására Török Pál és Kopp Jenő kapott megbízást.” Ld.: G. S.: Budapest története az ókorban. *Új Magyarság*, 1943. március 21. 6.; „Az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat az év folyamán a következő előadásokat tartotta: [...] Révhelyi Elemér: A vértesszentkereszti árpádkori templom (dec. 13).” Ld.: *Századok*, 81. 1947. 365.

⁴⁸ Halay 1964. i. m. 5.; Pusztai 1988. i. m. 9.; Címzetes egyetemi tanári kinevezéséről ld: *Kisalföld*, 1965. január 7. 3.; *Magyar Nemzet*, 1965. január 7. 5.; *Népszabadság*, 1965. január 7. 10.; *Népszava*, 1965. január 7. 2.; *Magyar Közlöny*, 1965. január 10. 1.; *A Jövő Mérnöke*, 1965. október 4. 1.; *Művelődésügyi*

2. Magyary Zoltán (1888–1945) jogász, Tata egyesítője, egyetemi tanár Révhelyi Elemérnek írt képeslapja a Miklós-malom előtt 1944-ben elhelyezett Keresztelő Szent János szoborral. Készítette Kovács Mária 1940 körül, mgt. (előlap)

való elmélyüléséről tanúskodnak a tatai Kuny Domokos Múzeumba és a Magyar Építészeti Múzeumba 1983-ban bekerült hagyatéki anyagai.⁴⁹

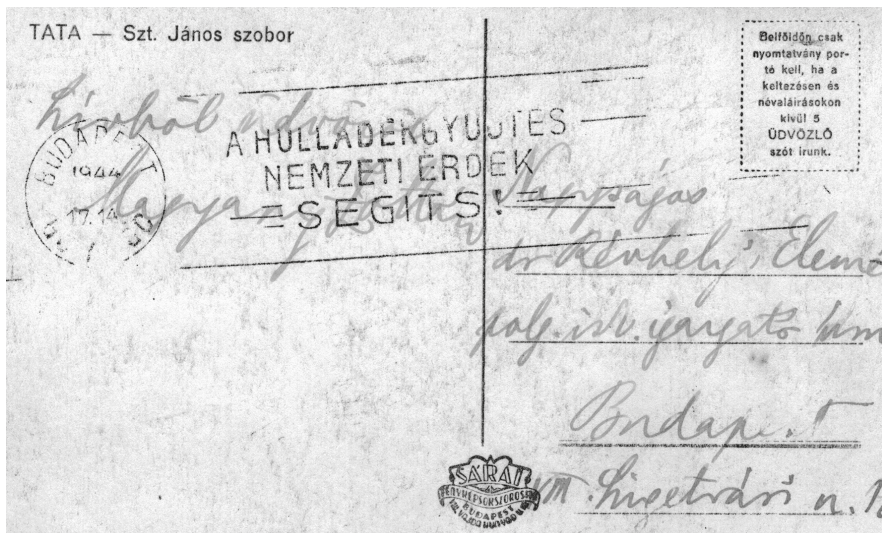
A Kuny Domokos Múzeumban lévő anyag kataszterét Haris Andrea állította össze és publikálta, valamint a dokumentumok közül Révhelyi 1962. szeptember 25-én, a Magyar Tudományos Akadémián tartott felolvasóülésen előadott, *Fellner Jakab életműve a kezdetektől az 1760-as évek közepéig* című kéziratának a szövegét is közreadta.⁵⁰ A tatai hagyatéka a Fellnerre vonatkozó dokumentumokon kívül főleg a 18. századi építészetre vonatkozó levéltári jegyzeteket tartalmazza.⁵¹ Emellett jelentős fotóanyag is található benne: egy „Révhelyi” felirattal ellátott dobozban összesen 284 db papírkép, illetve folyóiratokból kivágott fotó található, amelynek a hátát feljegyzetelték. A képek az egyetemes építészettörténetet ölelik fel, s közülük mintegy 190 db itáliai illetőségű. Az „Etruria” című dobozban főként a középkori, a reneszánsz és a 17–18. századi francia építészet képviselteti magát. Az összesen 317 db fotóból a francia anyag 270 db-ot tesz ki. Egy jelzetlen doboz egyetemes művészettörténeti tematikájú diaanyagot

Közlöny, 1965. november 1. 342.

⁴⁹ A tatai múzeum története. Szerk. Fülöp Éva, Kisné Cseh Julianna. Budapest, 2002. 101–102.; Pusztai László: Az OMF Magyar Építészeti Múzeumának gyűjteményei (1982–1985). *Magyar Műemlékvédelem*, 10. 1996. 277.

⁵⁰ Révhelyi Elemér hagyatéki anyagának katasztere. Összeáll. Haris Andrea. *Révhelyi Elemér munkássága a tatai múzeum hagyatéki gyűjteménye tükrében*. Szerk. Payer Gábor. Tata, 1988. 35–66.; Révhelyi Elemér: *Fellner Jakab életműve a kezdetektől az 1760-as évek közepéig*. A Magyar Tudományos Akadémián 1962. szeptember 25-én tartott felolvasó ülés kéziratának részlete. Sajtó alá rendezte: Haris Andrea. Uo., 11–33.

⁵¹ Ld.: Haris 1988. i. m. 35–66.; Kuny Domokos Múzeum. Révhelyi Elemér hagyatéka, 1–15. doboz, 1–26. fasc.

3. Magyary Zoltán (1888–1945) jogász, Tata egyesítője, egyetemi tanár Révhelyi Elemérnek írt képeslapja a Miklós-malom előtt 1944-ben elhelyezett Keresztelő Szent János szoborral. Készítette Kovács Mária 1940 körül, mgt. (hátlap)

rejt: a 2963–3172 sorszámmal ellátott 209 db dia a vulcii etruszk síroktól Henri Matisse festészetéig öleli fel a képzőművészet történetét. Egy másik jelzetlen doboz körülbelül 190 db diát tartalmaz, ami leginkább építészeti tárgyú, de az antikvitástól a klasszicizmusig képző- és iparművészeti témájú képek is találhatóak benne, amelyek nagy részét a reneszánsz és a barokk teszi ki. Körülbelül 100 db dia öleli fel a 18. századi magyarországi építészet témakörét, többségük klasszicizáló későbarokk épületeket ábrázol. Ez utóbbiak nagyrészt átfedésben vannak a már digitalizált képanyaggal. A negatívokból és a diákból eddig 2123 file-t, a pozitívokból pedig 4345 file-t digitalizáltak. A kétféle anyag között nem teljes az átfedés.⁵² Ezeknek a fotóknak az összetételéből kirajzolódik, hogy a tatai hagyatéki anyagba olyan képi dokumentumok is bekerültek, amelyek Révhelyi egyetemi oktatói tevékenységéhez kapcsolódtak. Az archív fényképgyűjteménynek a műegyetememen már Révhelyi idejében is híre lehetett, hiszen a vele közölt interjúban az alábbiakat olvashatjuk: „A beszélgetést egy hallgató szakítja félbe. Fényképekért jött a tanár úrhoz. Néhány képet ad át a diáknak, majd megmutatja gyönyörű, rendszerezett fotóarchívumát a magyarországi építészeti műemlékekről.”⁵³ A tatai hagyatéki egy része szerencsére ma már a Magyar Nemzeti Digitális Archívumban és az Europeana honlapján elérhető.⁵⁴

⁵² Segítségükért köszönetemet fejezem ki Kövesdi Mónika művészettörténésznek és Stégmayer Máté muzeológusnak, a Kuny Domokos Múzeum munkatársainak.

⁵³ Halay 1964. i. m. 5.

⁵⁴ https://mandadb.hu/tetel/123162/Revhelyi_Elemer_kepei (utolsó letöltés: 2022. május 19. CET 16:10); <https://www.europeana.eu/hu/item/2048128/43230> (utolsó letöltés: 2022. május 19. CET 16:10).

A Magyar Építészeti Múzeumba került anyagot harminckét jelzetlen és számozatlan dobozban őrzik.⁵⁵ Összetételéből kiviláglik, hogy túlnyomó része Révhelyi egyetemi oktatói tevékenységéhez kapcsolódik. Leginkább a kora újkori magyarországi és egyetemes építészet témakörét öleli fel. Az egyes épületekről szóló monografikus dokumentumok és az építésztörténeti témák mellett még építészetelmélet – leginkább a 17–18. századi francia építészetelmélet – is helyet kapott benne. Fényképvivágások, kivágott folyóiratcikkek, különlenyomatok és jegyzetek sorakoznak egymás után, különböző témák – helyrajz, épülettípus, technika, művész stb. – szerint rendszerezve. A harminckét dobozból csupán négyben található levéltári jegyzetek, ugyanennyiben kivágott fotók, két dobozban az építésztörténeti cédulákon túl építészetelméleti cédulaanyag kapott helyet, egy doboz pedig egyetemi hallgatók műemléki felmérési dokumentációit tartalmazza. A Magyar Építészeti Múzeum Fényképtárában ezen felül mintegy 1500 db feldolgozott negatívot őriznek, a többi felvétel duplum.⁵⁶ A Magyar Építészeti Múzeum anyaga még teljes egészében feldolgozatlan, a tatai hagyatékkal szemben kataszteri jegyzék sem készült belőle. A tatai dokumentumokkal együtt részletes feldolgozása – és a két anyag összevetése – Révhelyi oktatói tevékenységének pontos megrajzolásához alapvető fontossággal bírna.

A hagyatéék részletes feldolgozásáig Révhelyi II. világháború utáni pályáivét csak a nyomtatott források alapján követhetjük. Műegyetemi éve alatt a Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztályának, valamint Építészetelméleti és Történeti Bizottságának a tagja lett.⁵⁷ 1958-ban *Fellner Jakab működésének kezdeti évei* című disszertációjáért a műszaki tudományok kandidátusává minősítették. A disszertáció két opponense Gerő László és Zádor Anna volt.⁵⁸ Az 1950-es évek első

⁵⁵ MÉM MDK Múzeumi Osztály, Adattár. Révhelyi-hagyatéék. Segítségükért köszönetemet fejezem ki Ritoók Pál és Baldavári Eszter művészettörténészeknek, a Magyar Építészeti Múzeum munkatársainak.

⁵⁶ Az információért ezúton is köszönetemet fejezem ki Ritoók Pálnak.

⁵⁷ 1951-ben 1000,- Ft jutalomban részesült. *Akadémiai Értesítő*, 58. 1951. 490., 560.; 1959-ben 4000,- Ft jutalomban részesült. *Akadémiai Közlöny*, 8. 1959. január 15. 3.; „Tudományos előadást tartott: [...] Révhelyi Elemér, a műszaki tudományok kandidátusa »Magyarország építésze A felvilágosodás korában« című tárgykörrel.” Bognár Géza: Beszámoló a Műszaki Tudományok Osztályának munkájáról. Elhangzott a Műszaki Tudományok Osztályának 1966. május 3-án tartott kibővített osztályülésén. *A Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei*, 37. 1966. 255.; *Az Építészetelméleti és Történeti Bizottságról ld.: A Magyar Tudományos Akadémia Almanachja*. Budapest, 1967. 179.; Kubinszky Mihály: Az MTA Építésztörténeti és Elméleti Bizottság tevékenységének elmúlt évtizede (1973–1985). *Építés- Építésztudomány*, 17. 1985. 223.; Ezekben az években a barokk-kutatáson kívül – nyilvánvalóan oktatói tevékenységéből kifolyólag – más témákkal is foglalkozott. Ld.: „dr. Révhelyi Elemér docens »Magyar építészet a XV–XVI. században« címmel a renaissance magyarországi építészetét ismertette.” Tihanyi József: Sok fiatal előadó az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem tudományos ülésszakán. *Felsőoktatási Szemle*, 8. 1959. 318–320: 319.; A Magyar Néprajzi Társasággal is kapcsolatban állt. Ld: Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaság 1961. október hó 18-án. szerdán, du. ½ 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó üléstermében (Budapest, V., Roosevelt tér 9. I. emelet) tartott LXXIII. évi rendes közgyűléséről. *Ethnographia*, 77. 1966. 314.

⁵⁸ *Akadémiai Értesítő*, 65. 1958. 143.; Az akadémiai almanachokban is szerepel: *A Magyar Tudományos*

felében Kardos Györggyel együtt, Kardos halála után pedig önállóan az 1960-as évek elejéig dolgozott egy Fellner-monográfián. Ebből csak a fent említett disszertáció készült el.⁵⁹ A Fellner-monográfia pedig beleillett volna a magyarországi barokkról kiadott első átfogó munkák sorába, Garas Klára festészeti és Aggházy Mária szobrászati kézikönyvei, valamint Voit Pál összefoglalása közé. Ezek a művek az 1920-as évektől, Révhelyiek nemzedékével elinduló kutatásokra épültek.⁶⁰ A hazai művészettörténet-írást nagy veszteség érte azáltal, hogy Révhelyi monográfiája nem készült el, hiszen Fellner működéséről több olyan állítást is megfogalmazott, ami a mai napig érvényes.⁶¹

Akadémia Almanachja. Budapest, 1962. 368.; Uo., 1967. 179., 445.; Uo., 1970. 493.; Uo., 1973. 662.; Uo., 1976. 684.; Továbbá ld.: *A Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei*, 43. 1970. 513.

⁵⁹ *Akadémiai Értesítő*, 60. 1953. 35.; *Magyar Építőművészet*, 2. 1953. 62.; „Valószínűnek tartjuk, hogy a vármegye életében eleven szerepet játszó Somogyi főapát többször megfordult Tatán, az Eszterházyknál, utazgatásai során megismerhette a tatai építőmester jellegzetes alkotásait, s nagyvonalú elképzeléseikhez – épp úgy, mint Koller veszprémi püspök – Fellnert igyekezett megnyerni tervezőnek és kivitelezőnek. Révhelyi Elemér Fellner-monográfiája bizonyosan fényt derít majd a névtelen – ill. Sauer Vencel nevével jelzett – terv további részleteire, s pontosan meghatározza helyét Fellner oeuvre-jében.” Ld.: Levárdy Ferenc: Pannonhalma építéstörténete IV. *Művészettörténeti Értesítő*, 11. 1961. 8.

⁶⁰ Széphelyi 2014. i. m. 134.; Garas Klára: *Magyarországi festészet a 17. században*. Budapest, 1953.; Garas Klára: *Magyarországi festészet a 18. században*. Budapest, 1956.; Aggházy Mária: *A barokk szobrászat Magyarországon*, I–III. Budapest, 1959.; Voit Pál: *A barokk Magyarországon*. Budapest, 1970.

⁶¹ Winkler Gábor erre az alábbi szavakkal világított rá: „Jól ismert Franz Anton Pilgram, az Esterházyak által foglalkoztatott bécsi építész, és Fellner Jakab uradalmi építész munkásságának problematikája. A magyar késő barokk két jelentős személyiségéről, illetve két kiemelkedő alkotásáról, a tatai és a pápai plébániatemplomról van szó. A hagyományosan Fellnernek tulajdonított épületekkel kapcsolatban ugyanis Pilgram monográfiája, Voit Pál Pilgram szerzősége mellett tört lándzsát. A Fellner munkásságának kutatását életprogramjának tekintő Révhelyi Elemér soha nem írta meg opus magnumát, így az ő érveinek teljes kifejtésére nem kerülhetett sor. Ily módon a kérdés lényegében nyitott maradt, illetve Pilgram szerzősége polgárjogot nyert. Most Kelényi György az adatok és az építészeti karakterisztikumok elemzése nyomán állást foglalt, amelyet érdemes szó szerint idézni: »Mindkét templom tehát Pilgram terveinek felhasználásával épült, de a munkálatok közben építészeti koncepciójában is megváltozott, módosult a kivitelezést irányító, s közben a tervező szerepét is átvevő Fellner elképzeléseinek megfelelően. Neki tulajdonítjuk, hogy a homlokzatokat, a tervezés során kialakított több változat után, mai formájukban a horizontálisok és a vertikálisok egyensúlya jellemzi, s a nyíláskeretek egyszerűek, egyenes vonalúak, a díszítés pedig mértéktartó.« Talán ezzel nyugvópontra juthat a kérdés, és egy nagy tekintélyű szakember állásfoglalása után lényegében megmaradhat a régi attribúció, Fellner Jakab szerzősége, Révhelyi Elemér posztumusz elégtételére.” Ld.: Kelényi György „A klasszicizáló késő barokk építészete Magyarországon” c. akadémiai doktori értekezésének vitája. *Művészettörténeti Értesítő*, 56. 2007. 180–181.; Voit Pál doktori védésében viszont Révhelyire hivatkozva ellentétesen érvelt: „Miután az opponensi vélemény hivatkozik Révhelyi Elemér magnószalagra felvett és 1975-ben a Komárom megyei Múzeumok »Kronikájá«-ban közzétett emlékezéseire, nem szívesen, de ki kell térnem erre is. Révhelyi Elemér itt maga mondja, hogy Pilgram készítette a templom terveit. Fellner is készített – sajnos ismeretlen időben – egy tervet, s emlékezetből idézi Balogh régens egy ismeretlen időben kelt levelét az építetető grófhoz, amelyben Fellner

Az Akadémia Építészettörténelmi és Történelmi Bizottságának beszámolóiból kiderül, hogy nem csupán a Fellner-monográfia maradt torzóként. A bizottság egyik feladata volt ugyanis egy Magyarország építészetének történetével foglalkozó ötkötetes kiadvány szerkesztése és megjelentetése. A főszerkesztő és egyben az utolsó, 20. századi kötet szerkesztője Major Máté, az első, honfoglalás előtti és népi építészeti köteté Vargha László, a második, középkori köteté Dercsényi Dezső, a harmadik, reneszánsz és barokk köteté Révhelyi, a negyedik, 19. századi köteté pedig Zádor Anna volt. A bizottság tagjai között – a teljesség igénye nélkül – a fentiekén kívül olyan nevek szerepeltek, mint például Entz Géza, Gerő László, Granasztói Pál, Hajnóczi Gyula, Kubinszky Mihály, László Gyula, Pogány Frigyes, Rados Jenő, vagy Horler Miklós. Granasztói, Hajnóczi, Kubinszky és Pogány az építészettörténelmi albizottság tagja volt olyanokkal együtt, mint Szentkirályi Zoltán, vagy B. Szűcs Margit. Zádor az építészettörténelmi albizottság elnöke volt, ahová olyanok tartoztak, mint Dercsényi, Entz, Rados, Détsy Mihály, Marosi Ernő, Mojzer Miklós, vagy Voit Pál. Dercsényi, Gerő és Horler Szakál Ernővel együtt a műemlékvédelmi albizottságban is helyet kapott.⁶² Az Akadémia Művészettörténelmi Kutató Csoportjának, a későbbi Művészettörténelmi Kutatóintézetnek hasonló feladata volt: a magyarországi művészet történetét feldolgozó kézikönyvek megjelentetése. Igaz, hogy 1981 és 2013 között ebből a tervezett sorozatból több kötet legalább megjelent.⁶³

A teljesség igénye nélkül közzétett névsorból kiviláglik, hogy az idős, nyugalmazott Révhelyi az akadémiai bizottságban a korabeli építészettörténet és műemlékvédelem legjelentősebb szakértőivel ült együtt. A II. világháború előtti művészettörténetész nemzedékből a Hekler- és Gerevich-tanszéken nevelkedett szakemberekből több képviselője, például a Hekler-tanítvány Entz és Zádor, vagy a Gerevich-tanítvány Dercsényi és Voit képviseltette magát olyan fiatalokkal együtt, mint Marosi és Mojzer. A Hekler- és Gerevich-tanítványok a műgyetem Építésztechnológiai Karáról jövő szakemberekkel együtt nem csupán az építészettörténetnek, hanem a modern magyar műemlékvédelemnek is kiemelkedő alakjai voltak, akik a 20. század elején gyökerező,

tervének kivitelét javasolja. Erre a levélre azonban nem ismerjük az építető választát, ha egyáltalában volt ilyen. [...] Hadd idézzem itt a legilletékesebbnek, néhai Révhelyi Elemérnek a Fellner emlékülésen e helyen elhangzott és lejegyzett szavait »...Fellner Jakab, a voltaképpeni autodidakta építész sokat utazott: tanult Pilgramtól, Martinellitől, Pacassitól...« és a mai ismereteink szerint Josef Ignaz Gerltől, »...akiknek a terveit kezében forgatta...«.” Ld: Vita Voit Pál: Pilgram építőmester (1699–1761) című doktori értekezéséről. *Művészettörténelmi Értesítő*, 28. 1979. 205.

⁶² Kubinszky Mihály: Az MTA Építészettörténelmi és Történelmi Bizottságának tevékenysége 1967–1969. években. *Építés-Építészettudomány*, 2. 1970. 299., 300.; Kubinszky Mihály: Az MTA építészettörténelmi és elméleti bizottság tevékenysége 1970–1972. években. *Építés-Építészettudomány*, 6. 1974. 187., 188.

⁶³ *Magyar művészet 1890–1919*. Szerk. Németh Lajos. Budapest, 1981.; *Magyar művészet 1919–1945*. Szerk. Kontha Sándor. Budapest, 1985.; *Magyarországi művészet 1300–1470 körül*. Szerk. Marosi Ernő. Budapest, 1987.; *A magyar művészet története a 19. században. Építészet és iparművészet*. Szerk. Sisa József. Budapest, 2013.; *“Motherland and Progress” – A Concise History of Hungarian Architecture and Design 1800–1900*. Ed. József Sisa. Basel, 2016.; *A magyar művészet története a 19. században*. Főszerk. Sisa József. Szerk. Papp Júlia, Király Erzsébet. Budapest, 2018.

a két világháború között kiformalódó és az 1960-as években kibontakozó korszerű műemlékvédelmi elveket képviselték.⁶⁴ Révhelyi tehát saját tudományos nemzedékének és az ő kineveltjeiknek a körében töltötte utolsó aktív éveit, amikor mind a barokk-kutatásban, mind pedig a műemlékvédelemben beérett annak a gyümölcse, amit a Hekler- és Gerevich-tanszéken a két világháború között elvetettek.

Révhelyi teljes pályaképét a Kuny Domokos Múzeumban és a Magyar Építészeti Múzeumban őrzött hagyatéki anyagok feldolgozása nélkül nem lehet megrajzolni. Leginkább műegyetemi tanári tevékenysége feltáratlan. A hagyatékból kitűnik, hogy széleskörű, komplex művészettörténeti tájékozottság jellemezte, ami nem csupán az építészettörténetre terjedt ki. Nem csak a tárgyi tudásra, hanem az elméletre is nagy hangsúlyt fektetett, amit a kora újkori építészetelméleti szakirodalomban való elmélyültsége bizonyít. Véleményem szerint a jegyzetanyagok, az összegyűjtött folyóiratcikkek és a cédulák alapján érdemes lenne feltárni, hogy az általa átadott ismeretanyag milyen viszonyban állt Szentkirályi Zoltán⁶⁵ és a többi oktató által leadott anyaggal, tehát a műegyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézetében oktatott tárgyak tartalmát milyen belső kölcsönhatások alakították. A félbemaradt Fellner-monográfia elkészült részeinek és jegyzeteinek a vizsgálata továbbá fényt deríthet arra, hogy milyen mértékben helyezte volna európai kontextusba a magyarországi késő barokk építészet e jelentős alakját. Révhelyi pályájának monografikus feldolgozása tehát mind a művészettörténet-írás, mind pedig a műegyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszéke számára jelentős tudománytörténeti relevanciával bírhat.

RÉVHELYI ELEMÉR PÁLYAKÉPE

Révhelyi (Réh) Elemér (Budapest, 1889. október 27. – Budapest, 1976. július 27.), rajztanár, művészettörténész, a műszaki tudományok kandidátusa. Réh Elemérként született egy budapesti köztisztviselői családban. Az elemi iskola hat osztályát a fővárosban végezte el, majd 1901-től 1905-ig a Budapest Székesfővárosi V. Kerületi Községi Nyilvános Polgári Fiúiskolába járt. 1905 és 1909 között a Pápai Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézet növendéke volt, ahol tanítói oklevelet szerzett. Ezután beiratkozott a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, ahol 1913-ban rajztanárként diplomázott. Az 1913–1914-es iskolaévben Budapest Székesfőváros alkalmazásában helyettes polgári iskolai tanárként működött. 1914-ben katonai szolgálatra jelentkezett. Még annak az évnek a novemberében orosz hadifogságba került, ahonnan 1920 augusztusában tért vissza. A Főváros 1921-ig újra helyettes polgári iskolai tanárként alkalmazta. 1922-ben rendes tanárnak nevezték ki a budapesti Százados Úti Községi Polgári Fiúiskola szabadkézi és mértani rajzi tanszékére. Főként rajzot, de mellette történelmet és közgazdasági ismereteket is oktatott. 1933-ban nevét Révhelyi Elemérré magyarosították. 1943-ban az iskola igazgatóhelyettesévé, valamint címzetes igazgatójává nevezték ki.

⁶⁴ Entz Géza Antal: Műemléki inventarizáció Magyarországon. *Műemlékvédelem*, 55. 2011. 74., 77.

⁶⁵ Marosi Ernő: Építkezés kategóriákból. Szentkirályi Zoltán: Válogatott építészettörténeti és elméleti tanulmányok. Budapest, Terc, 2006. [rec.] *Buksz*, 21. 2009. 209–214.

1945-ben a Jázmin Utcai Elemi iskolába helyezték át rajztanárnak. 1927-ben beiratkozott a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karára, ahol a Klasszika Archeológiai és Művészettörténeti Tanszék hallgatója volt. Egyiptológiát és római provinciális régészetet is tanult. Már egyetemi évei alatt, 1928-tól jelentek meg szakpublikációi, főleg a 18. századi magyarországi építészet témakörében. 1932-ben doktori oklevelet szerzett művészettörténetből. 1951-ben a Budapesti Műszaki Egyetem (1952-től Építőipari Műszaki Egyetem, 1955-től Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem) III. Építészettörténeti Tanszékének adjunktusa, majd docense, 1953-tól pedig tanszékvezetője volt. Címzetes egyetemi tanárként 1965-ben vonult nyugdíjba. Kitérítések: Munka Érdemrend Arany fokozata, 1965. – MÉL IV.: 757.; UMÉL V.: 736–737.; RÚL XVI.: 242–243.

RÉVHELYI ELEMÉR ÍRÁSAI

Réh Elemér néven: A gödöllői kálvária. *Archaeologiai Értesítő*, 42. 1928. 198–201.; Adatok a régi pesti kálvária építéstörténetéhez. *Archaeologiai Értesítő*, 43. 1929. 202–222.; Az egykori Péterffy-palota és annak mestere – Das ehemalige Péterffy Palais und sein Meister. *Henszlmann-Lapok – Henszlmann Blätter*, 8, 1930. 1–6.; Adatok a XVIII. századi építőmesterek működéséhez. *Archaeologiai Értesítő*, 45. 1931. 168–186.; Schoen Arnold: A budapesti Központi Városháza (volt Invalidusház, majd Károly-kaszárnya). Budapest, 1930. [rec.] *Archaeologiai Értesítő*, 45. 1931. 283–284.; A régi Buda és Pest építőmesterei Mária Terézia korában. Budapest, 1932. (A budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti Gyűjteményének dolgozatai, 15.) Julius Fleischer: Das kunstgeschichtliche Material der Geheimen Kammerzahlambücher in den staatlichen Archiven Wiens. [rec.] *Archaeologiai Értesítő*, 46. 1932/1933. 189.; Könyv Budapest építészettörténetéhez. [Tanulmányok Budapest Múltjából, 1. 1932] *Tér és forma*, 6, 1933, 7–8. 252.; **Révhelyi Elemér** néven: Az Egyetem utcai volt Károlyi-palota építésének története. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 2. 1933. 87–103.; Tanulmányok Budapest múltjából I. 1932. [rec.] *Archaeologiai Értesítő*, 47. 1934. 178–180.; Tanulmányok Budapest múltjából III. 1934. [rec.] *Archaeologiai Értesítő*, 47. 1934. 181–183.; Kelenföld (Tabán) helye és neve. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 4. 1936. 34–55.; A tatai piarista rendház és múzeuma. Összeáll.: Balogh Jolán, Révhelyi Elemér. Bev. Magyary Zoltán, Révhelyi Elemér. Budapest, 1938. (A Tatai Piarista Öregdiákok Szövetsége Kiadványai, 1.); A tatai majolika története. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1941. (Bibliotheca Humanitatis Historica, 8.); Burgen und Schlösser in Ungarn. *Vom Geist der ungarischen Kunst*. Hrsg. Arbeitsgemeinschaft des Anton Hekler-Kreises in Budapest. Berlin, 1942. 33–39.; Gosztonyi Gyula: Pécs 1763-ban. [rec.] *Századok*, 78. 1944. 581–582.; A budapesti Egyetemi templom. *Művészetszemlélet*, 1, 1948, 3. 2–3.; Kardos György: A magyar barokk és zopf építészet rövid összefoglalása. Közrem. Révhelyi Elemér. Budapest, 1952. [egyetemi jegyzet; újraközölve: Közoktatási Jegyzetellátó sokszorosítása, 1952; Felsőoktatási Jegyzetellátó sokszorosítása, 1953.]; A veszprémi vár épületei. *Magyar Építőművészet*, 2, 1953,

1/2. 51–55.; Kardos György: Magyar klasszicista építészet című könyvéről. [rec.] *Magyar Építőművészet*, 2, 1953, 5/6. 192–193.; Adatok Gode Lajos művészetéhez. *Művészettörténeti tanulmányok. A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség Évkönyve 1953.* (1954) 489–496.; Nagy Zoltán: Vedres István művészi munkássága (1765–1830). [rec.] *Művészettörténeti Értesítő*, 6. 1957. 331–332.; A vértesszentkereszi templom újszerű megjelenése Árpád-kori építészetünkben. *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem tudományos ülészakánának előadásai. 1955. november 11–12.*, Budapest, 1957. 447–481.; L'église de Vértesszentkereszt et ses rapports avec l'architecture hongroise de l'époque Árpadienne. *Acta Historiae Artium*, 5. 1958. 41–70.; A magyar reneszánsz és barokk művészet közép-európai helyzete. *Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények*, 2. 1958. 563–567.; Aggházy Mária: Magyarországi barokk szobrászat. Budapest, 1959. [rec.] *Művészettörténeti Értesítő*, 9. 1960. 3. 294.; Pogány Frigyes: *Képzőművészetek története: összefoglalás.* Egyetemi jegyzet. Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem. Közrem. Révhelyi Elemér, Bánát Istvánné. Budapest, 1959.; Aggházy Mária: A barokk szobrászat Magyarországon. [rec.] *Acta Historiae Artium*, 7, 1960, 4. 342–345.; Magyarország reneszánsz építésze. [Entz Géza, Vargha László hozzászólásával.] *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Tudományos Közleményei*, 5, 1960, 2/5. 89–113.; Építész évfordulók. *Magyar Építőművészet*, 9, 1960, 1. 64.; Építész évfordulók. *Magyar Építőművészet*, 9, 1960, 2. 64.; Építész évfordulók. *Magyar Építőművészet*, 9, 1960, 3. 64.; Építész évfordulók. *Magyar Építőművészet*, 9, 1960, 4. 62.; Építész évfordulók. *Magyar Építőművészet*, 9, 1960, 5. 64.; Építész évfordulók. *Magyar Építőművészet*, 9, 1960, 6. 59.; Zádor Anna: Pollack Mihály (1773–1853). [rec.] *Művészettörténeti Értesítő*, 10. 1961. 237–239.; *Magyar építésztörténet: tárgyi és időrendi összefoglalás.* Társ szerzők: Vargha László, Zádor Mihály. Egyetemi jegyzet. Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Építésztörténeti Tanszék. Budapest, 1959. [újra közölve: 1964; 1965; 1966.]; *Magyar építésztörténet tárgyi és időrendi összefoglalása.* Egyetemi jegyzet. Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Építésztörténeti Tanszék. Társ szerzők: Vargha László, Zádor Mihály. Budapest, 1960. [újra közölve: 1961; 1962; 1963.]; Fellner Jakab életműve a kezdetektől az 1760-as évek közepéig. A Magyar Tudományos Akadémián 1962. szeptember 25-én tartott felolvasó ülés kéziratának részlete. Sajtó alá rend. Haris Andrea. *Rév helyi Elemér munkássága a tatai múzeum hagyatéki gyűjteménye tükrében.* Szerk. Payer Gábor. Tata, 1988. 11–33.

RÉVHELYI ELEMÉRRŐL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

Halay [Edit]: Születésnap i párbeszéd. *A Jövő Mérnöke.* 1964. november 17. 5.; Dr. Révhelyi Elemér 75 éves. *Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Évkönyve 1964/65. tanév.* Budapest, 1966. 35–36.; Vértesszentkereszt, Tata, Majk. Beszélgetés dr. Révhelyi Elemérről. *Krónika*, 1975. 3–6; Hajnóczy Gyula: Dr. Révhelyi Elemér (1889–1976). *Magyar Építőművészet*, 25, 1976, 6. 64. [újra közölve: *Art Limes*, 2015, 4. 213–214.]; Pusztai László: Dr. Révhelyi Elemér (1889–1976). *Rév helyi Elemér munkássága*

a tatai múzeum hagyatéki gyűjteménye tükrében. Szerk. Payer Gábor. Tata, 1988. 7-9. (Tudományos Füzetek, IV.) [újra közzölve: *Art Limes*, 2015, 4. 214-216.]; Payer Gábor: A Tatai Múzeum Révhelyi-hagyatéka. Adatok Tata barokk arculatához. *Érték a fotóban. Országos Fotótörténeti Konferencia előadásainak anyaga.* Tata, 1993. szeptember 27-28. Tata, 1994. 178-181.; Wehner Tibor: Révhelyi Elemér (Réh) művészettörténész (Budapest, 1889. október 27. – Budapest, 1976. július 27.). *Art Limes*, 2015, 4. 79-80.